

УДК 314:74 [311.2]

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-58

МУЛЬСКА О. П.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МОНІТОРИНГУ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті висвітлено моделі моніторингу середовища розвитку міграційних процесів, теорії каузальних зв'язків зовнішньої міграції населення і соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтовано принципи-критерії побудови методичного підходу до оцінювання середовища розвитку міграційних процесів, зокрема універсальність, валідність, відтворюваність і компаративність. Представлено авторський методичний алгоритм реалізації моніторингу середовища міграції, архітектура якого складається з п'яти ключових етапів: стратегічний, композиційний, якісна оцінка, емпіричний і економетричний.

Ключові слова: міграційні процеси, методика, інтенсивність, моніторинг, середовище, каузальність, соціально-економічний розвиток.

MULSKA O.

Dolishnyi Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

CONCEPTUAL MODELING OF MONITORING OF THE ENVIRONMENT OF MIGRATION PROCESSES DEVELOPMENT

The article covers models of monitoring of the environment of migration processes development, the theory of causal relations of external migration of the population and socio-economic development of the country. The principles-criteria for constructing a methodical approach to assessing the environment of migration processes development versatility, validity, reproducibility, and comparative are substantiated.

The strategic stage of analyzing the environment of migration processes development involves formulating a hypothesis on the critical impact of the push-and-pull-environment on the intensity of migration of the country and formulating the purpose of the study. Strategizing allows creating a comprehensive study considering the conditions of economic turbulence and prerequisites for the economic development of the country. The main task of the compositional stage of the methodology is the systematization of regressor indicators for each component of the environment of migration processes development and the construction of a system of relevant functions with the possibilities of transformation of qualitative characteristics of factors of formation of positive migration settings. The importance of rationally dividing the push-environment indicators into those that promote or deter the pushing migrants abroad, and the factors that attract immigrants or impede the flow of migrants, has led to the allocation of a stage of qualitative assessment, within which, using expert or statistical methods, rows of stimulants and push-and pull-environment destimulants are formed.

To form preventive measures to intensified migration of the population, as well as to minimize the negative consequences of external migration processes in the context of ensuring intellectual and personnel security, it is proposed to create a passport of the country's 'migration potential'. 'Migration Passport' is considered as an information-analytical and basis for the implementation of monitoring of critical volumes of external labor and educational migration, which will have a destructive impact on the economic system, as well as determining the optimal range of migration volumes for the country.

Keywords: migration processes, methodology, intensity, monitoring, environment, causality, social and economic development.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження проблем міграції населення, нових ризиків, викликів і загроз, пов'язаних із цими процесами, в умовах глобалізації і жорсткої конкуренції на ринках праці підтверджують прямий зв'язок міграції із нестабільністю соціально-економічного середовища на національному та субнаціональному рівнях. Для країн із дефіцитом сукупної пропозиції на національному ринку праці, що є наслідком проблем у відтворенні населення, зокрема осіб працездатного віку, у короткостроковому періоді ефективним інструментом регулювання ринку праці є імміграція (ефект заміщення). У цьому контексті соціально-економічне середовище країн донорів людських ресурсів виступає каталізатором виштовхування населення за кордон. Прогнозування, а надалі планування і регулювання, обсягів зовнішньої міграції, визначення інтенсивності трудової еміграції у значній мірі опираються на результати аналізування специфічних чинників середовища міграції, котрі пришвидшують або, навпаки, сповільнюють ці процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі присутня полеміка щодо каузальності соціально-економічного середовища та міграції населення [1; 2; 3]. Це пов'язано з відсутністю переконливих емпіричних досліджень, що, в свою чергу, є наслідком дефіциту якісних даних щодо міграції населення. У численних дослідженнях здійснено оцінювання ефектів впливу середовища розвитку міграції населення [4; 5; 6] на економічний розвиток, однак відсутні напрацювання щодо функціональної залежності зовнішньої і внутрішньої міграції, розвитку економічної системи та соціальної сфери. Зокрема, М. Лендсмен і С. Лейтнер [7] досліджували зміни на ринках праці країн ЄС (на прикладі нових і старих країн-учасниць) у контексті впливу на міжнародну трудову міграцію. Серед головних чинників притягання і виштовхування виділено розбіжності в рівнях оплати праці, зайнятості населення, продуктивності праці та структурі людського капіталу, котрі мають різну дію у коротко- і довгостроковому часовому лазі.

Увага міграціологів фокусується навколо питань міграції робочої сили, вимушених переміщень, короткострокових форм міграції, різних аспектів економіки зайнятості мігрантів. Комплексне стратегічне бачення трансформацій національної економіки, моделювання її розвитку представлено у наукових дослідженнях В. Гейця [8], де підкреслюється залежність економічного зростання від рівня людського потенціалу країни, котрий в умовах української економіки стрімко скорочується внаслідок посилення зовнішньої міграції населення.

Вагомий внесок у дослідження причин і наслідків міграції населення, теорії і практики регулювання міграційних процесів за умов формування нової економіки України належить Е. Лібановій [9; 10], яка у своїх працях акцентує увагу на соціально-економічній природі зовнішньої трудової міграції з України, підкреслюючи значні асиметрії доходів населення в Україні та за кордоном. Однак при цьому зазначає, що одного лише підвищення рівня оплати праці недостатньо для стримування міграційних процесів, оскільки потрібна збалансована комплексна міграційна політика держави.

Вплив поточної міграційної ситуації в Україні на соціально-економічні параметри розвитку країни детально проаналізовано у працях О. Позняка [11], О. Махонюка [12], І. Бараняка [13], головним фокусом досліджень яких є трансформації внутрішнього ринку міграційних послуг і сфери зайнятості. Водночас, стратегічне бачення змін національної економіки України, моделювання її розвитку в умовах зростання трудової міграції населення представлено у працях Васильціва Т.Г. [14], У. Садової [15], М. Скрипніченко [16]. У них підкреслюється залежність економічного зростання від рівня людського потенціалу країни, котрий в умовах української економіки стрімко скорочується внаслідок посилення зовнішньої міграції населення.

Мета статті – сформулювати концепт моніторингу середовища розвитку міграційних процесів з врахуванням умов економічних турбулентностей.

Виклад основного матеріалу. Дослідження міграційних процесів вимагає використання інтеграційних підходів, які визначають ключові рушії міграції: а) фактори, пов'язані з країною походження, включаючи політичну нестабільність і конфлікти, відсутність економічних можливостей і доступу до ресурсів (push-фактори); б) фактори, пов'язані з країною призначення, зокрема сфера зайнятості та попит на робочі кадри та висококваліфікованих працівників, висока заробітна плата, політична стабільність, доступ до різного роду ресурсів (pull-фактори); с) фактори, що сприяють або обмежують міграцію (транспортне забезпечення, соціальний капітал, імміграційна й еміграційна політики, економічні зв'язки – торговельні, інвестиційні, соціальний та культурний обмін). Науково-методичні підходи до дослідження середовища розвитку міграційних процесів включені у ряд класичних теорій і моделей міграції (табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальне моделювання середовища розвитку міграційних процесів

Методичні моделі	Сутність
Загальна типологія міграції	Екологічне середовище виступає основним push-чинником міграції населення і інноваційною реакцією на приймаюче середовище.
Модель «стрес-пороги»	Соціально-економічні чинники оцінюються як «стресові фактори», які спонукають до міграції.
Теорія просторової мобільності	Каузальний вплив на міграцію населення мають соціально-психологічні чинники та особистісні уподобання.
Модель рішень	Локаційні характеристики формують мотиваційні установки.
Модель очікуваної вартості	Середовище розвитку міграції населення оцінюється як співвідношення особистої цінності отриманих вигод і міграційних цілей.
Модель «push»	Несприятливі соціальні, економічні, фінансові та медико-демографічні чинники виступають основними мотивуючими факторами виїзду населення за кордон.
Модель «pull»	Високі темпи соціально-економічного зростання приймаючих країн, сприятливі умови розвитку сфери зайнятості та соціальної захищеності формують середовище притягання іммігрантів.

Джерело: систематизовано автором на основі даних [17; 18; 19; 20]

В економічній літературі містяться численні дослідження екологічного середовища формування міграційних процесів, взаємозв'язку міграції і навколишнього середовища на місцевому рівні в країнах, що розвиваються, особливо впливу екологічних факторів (використання земель для сільського господарства, розчищення лісів, розвиток аграрного сектору) на інтенсивність міграції населення, у т.ч. молоді [21; 22]. Найбільш поширеною є теорія екологічного міграційного середовища В. Петерсена [17], який осмислював міграцію як переміщення з екологічно небезпечних територій у більш безпечні. Теоретичну «модель стресової напруженості», розроблену Дж. Волпертом, вважають першою моделлю оцінювання середовища міграційних процесів, яка поряд з екологічними чинниками включає економічні аспекти [18]. Методичний підхід Дж. Волпетера до оцінювання середовища розвитку міграційних процесів передбачає розрахунок емпіричного показника «стресу» середовища, високі значення якого трактують як несприятливість середовища до імміграції, але сприятливість до еміграції. Так, на думку Л. Хантера емпіричний показник «стресу» середовища можна використовувати як методичний інструментарій визначення «корисності» території або країни призначення [23]. Примітно, що А. Спір розвинув концепцію «корисності», поглибивши систему чинників соціально-культурними та політичними, що дало змогу моделювати їх вплив на інтенсивність зовнішньої міграції [24].

Натомість у моделі міграційного середовища Дж. Де Йонга та Дж. Фосетта інтерпретовано середовище розвитку міграційних процесів як взаємодію цінностей і особистісних мотиваційних установок до багатства, соціального статусу, фінансової автономії, моральних і етичних норм [19]. Задля концептуалізації теорії науковцями обґрунтовано необхідність побудови індексу «комfortу» як емпіричного показника оцінки задоволеності ринком праці, умовами побуту та іншими соціально-економічними факторами. Варто додати, що концептуальна модель середовища міграції В. Зелінського сфокусована на особистісних уподобаннях населення, де модернізація економічної системи виступає основним чинником прийняття міграційних рішень [20]. У цьому контексті, особливе значення для аналізування економічних ефектів середовища розвитку міграційних процесів має методичний підхід з Л. Хантера [23], який, на відміну від інших, розраховує ефекти формування сприятливого соціально-економічного середовища та ризики міграції на мікроекономічному рівні. Методика розрахунку мікроекономічних перспектив передбачає визначення міграційних витрат і вигод, а також загального ефекту міграційних трансфертів.

Щодо підходів до оцінювання середовища міграційних процесів, то варто відзначити, що в економічній літературі відсутня загальноприйнята методика оцінювання середовища розвитку міграційних процесів, що унеможливило запровадження системного моніторингу та комплексного аналізу зазначених процесів. Під поняттям середовища розвитку міграційних процесів розуміється сукупність чинників (економічних, соціальних, медико-демографічних, політичних, духовно-культурних, інституційних, територіальних), які сприяють виштовхуванню або притягання мігрантів.

Методичний підхід до оцінювання середовища розвитку міграційних процесів повинен відповідати тим принципам-критеріям (табл. 2), які дозволять здійснювати універсальні, валідні, легко інтерпретовані, відтворювальні розрахунки, які матимуть науково-прикладне значення.

Таблиця 2

**Принципи формування функціональної моделі моніторингу
середовища розвитку міграційних процесів**

Принципи	Сутність
Доступність даних	Можливість оцінювання без проведення спеціальних обстежень за наявною інформацією Державної служби статистики України.
Повнота охоплення	Здатність охопити різні групи населення.
Надійність	Забезпечення надійності оцінок на національному та регіональному рівнях.
Універсальність	Здатність відображення інтегральним показником впливу міграційних процесів (у т. ч. внутрішніх і зовнішніх).
Компаративність	Можливість порівняння у динаміці та за просторовою ознакою.
Специфічність	Відповідність специфіці проблеми середовища міграційної активності населення.
Валідність	Кількісне відображення щодо впливу на середовище міграційної активності населення.
Відтворюваність	Можливість одержання достовірних результатів при використанні інтегрального показника за різних умов і в різний період часу.
Недопущення подвійного впливу	Відсутність мультиколінеарного зв'язку між показниками та автокореляції.

Джерело: авторська розробка

Методичний підхід оцінювання середовища розвитку міграційних процесів передбачає аналізування рівнів виштовхування населення за кордон (push-середовище) і притягання іммігрантів (pull-середовище). Пропонуємо використовувати системно-матричну модель для оцінювання push-середовища міграції населення, яка базується на локальних функціях залежності рівня виштовхування за кордон від окремих медико-демографічних, соціальних та економічних показників (формула 1).

$$SC^{Push} = a_1 f(DS) + a_2 f(EP) + a_3 f(LME) + a_4 f(QL) + a_5 f(ED), \quad (1)$$

де SC^{Push} – система індикаторів оцінювання середовища виштовхування населення за кордон; DS – демографічна стабільність та стан здоров'я; EP – охоплення населення освітніми послугами; LME – стан ринку праці та зайнятості; QL – рівень життя населення; ED – економічний розвиток країни; a_i – сила виштовхування i -ої групи показників.

$$\left\{ \begin{array}{l} f(DS) = (\uparrow GB; \downarrow GD; \uparrow ALF; \downarrow M; \uparrow MP; \uparrow RP), \\ f(EP) = (\uparrow VEI; \uparrow HEI; \downarrow GSE), \\ f(LME) = (\uparrow UnEm; \downarrow AE; \uparrow RE; \downarrow Em; \uparrow HWC; \downarrow MNS; \uparrow OI; \uparrow EmIn), \\ f(QL) = (\downarrow Inc; \uparrow CPI; \uparrow RIEI; \downarrow PH; \uparrow HEF; \downarrow DCTI; \downarrow CPH), \\ f(ED) = (\downarrow FDI; \downarrow CI; \downarrow GVA; \downarrow SB; \downarrow IE) \end{array} \right. \quad (2)$$

де GB – загальний коефіцієнт народжуваності; GD – загальний коефіцієнт смертності; ALF – середня очікувана тривалість життя при народженні; M – рівень шлюбності; MP – захворюваність

населення; *RP* – частка сільського населення; *VEI* – кількість учнів, слухачів закладів професійно-технічної освіти; *HEI* – кількість студентів закладів вищої освіти; *GSE* – частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які одержали атестат про повну загальну середню освіту; *UnEm* – рівень безробіття населення у віці 15-70 років; *AE* – рівень прийому працівників; *RE* – рівень вибуття працівників; рівень зайнятості населення у віці 15-70 років; *Em* – рівень вимушеної неповної зайнятості; *HWC* – частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці; *MNS* – середньомісячна номінальна заробітна плата; *OI* – рівень виробничого травматизму; *EmIn* – рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки; *Inc* – наявний дохід населення; *CPI* – індекс споживчих цін; *RIEI* – коефіцієнт співвідношення індексів обсягів витрат та доходів населення; *PH* – забезпеченість населення житлом; *HEF* – частка сукупних витрат домогосподарства на продукти харчування; *DCTI* – децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення; *CPH* – середній розмір субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг; *FDI* – прямі іноземні інвестиції; *CI* – капітальні інвестиції; *GVA* – валова додана вартість; *SB* – кількість суб'єктів малого підприємництва; *IE* – частка підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси).

Для оцінювання середовища притягання мігрантів сформовано модель з 5 груп показників (формула 3).

$$SC^{Pull} = \begin{Bmatrix} MDS \\ SCDS \\ LME \\ QL \\ ED \end{Bmatrix}, \quad (3)$$

де *SC^{Pull}* – система індикаторів оцінювання середовища притягування іммігрантів до країни призначення; *MDS* – медико-демографічна стабільність країни призначення; *SCDS* – соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери країни призначення; *LME* – стан ринку праці та сфери зайнятості у країні імміграції; *QL* – рівень життя населення у країні призначення; *ED* – економічний розвиток країни-реципієнта людських ресурсів.

Інтенсивність міграційних процесів визначається демографічною ситуацією в країні, тривалістю життя, рівнем захворюваності населення, урбанізаційними процесами тощо. При дослідженні впливу медико-демографічних показників на середовище розвитку міграційних процесів поряд з їх кількісними параметрами важливе значення мають якісні характеристики (захворюваність населення, очікувана тривалість життя при народженні). Низький рівень захворюваності, покращення стану здоров'я населення особливо молодого працездатного віку, є свідченням сприятливості середовища для імміграції і, як наслідок, формування позитивних еміграційних установок до країн із кращими показниками якості життя.

Варто наголосити про важливість врахування рівня шлюбності у процесі дослідження середовища розвитку міграційних процесів. Внаслідок розриву сімейних зв'язків з'являється транснаціональна та дистантна сім'я, спостерігається відтермінування шлюбів і народження дітей, а також інші проблеми, пов'язані з реалізацією функцій сім'ї, а саме репродуктивної, виховної, комунікативної, економічної, господарсько-побутової тощо. У цьому контексті розлучення слугує чинником, котрий істотно стимулює до еміграції.

До показників цієї групи віднесено також рівень урбанізації, що з огляду на наявність диференціацій в доходах, доступі до соціальної та іншої інфраструктури, рівень якості життя населення об'єктивно різняться на сільських територіях та в міських поселеннях. Відтак, більша частка сільського населення корелює зі зростанням активності міграційних процесів. Так, медико-демографічну стабільність країни призначення можна представити як функцію з семи складових (4).

$$MDS = f_i(GB; GD; ALF; M; MAP; LU; DL), \quad (4)$$

де *f_i* – функціональна залежність відповідної групи індикаторів *i*-ої країни призначення; *MAP* – захворюваність дорослого населення; *LU* – рівень урбанізації; *DL* – демографічне навантаження (відношення осіб допрацездатного (0-14 р.) і післяпрацездатного (65 р. і більше) віку до кількості осіб працездатного (15-64 р.) віку).

Варто наголосити, що інтенсифікація показника демографічного навантаження сприяє міграції заміщення за рахунок залучення іноземного людського ресурсу.

Соціальне забезпечення і розвиток соціальної сфери країни-реципієнта є важливою складовою системи чинників притягання іммігрантів, яка описується функцією (5).

$$SCDS = f_i(SBC; SUnB; SCEm; PV; SBHC; SCP; DEHC; DEE; BESE), \quad (5)$$

де *SBC* – соціальні виплати на дітей; *SUnB* – соціальні виплати по безробіттю; *SCEm* – частка соціальних внесків роботодавців; *PV* – розмір пенсійного забезпечення; *SBHC* – соціальні виплати з охорони здоров'я; *SCP* – виплати на соціальний захист; *DEHC* – частка витрат загального державного бюджету на сферу охорони здоров'я; *DEE* – частка витрат загального державного бюджету на освіту; *BESP* – частка витрат загального державного бюджету на соціальний захист.

Примітно, що визначальною рисою міграційних потоків є висока освіченість, зокрема наявність вищої освіти та наміри здобути другу вищу освіту за кордоном. Доступ до освітніх послуг та соціального захисту виступає одним із ключових показників притягання мігрантів до країни призначення, особливо молоді. Охоплення населення освітніми послугами як показник оцінювання середовища розвитку міграційних процесів засвідчує рівень знань, здібностей і високих навиків людей працездатного віку, їхні культурні цінності. Атрактивні заходи приймаючих країн у сфері надання освітніх послуг посилюють дію чинників соціальної сфери. Так, значна частка випускників у загальній кількості учнів загальноосвітніх навчальних закладів, які одержали атестат про повну загальну середню освіту, стають потенційним міграційним ресурсом у сучасних умовах розвитку суспільства.

За результатами численних емпіричних досліджень ринок праці та якість життя населення у країні призначення є основними факторами притягання і чинниками притягання іммігрантів з тих країн, у яких рівень стандартів життя і розвитку сфери зайнятості є значно нижчими. Відтак, систему цих складових можна зобразити за допомогою функції-системи (формула 6), елементами якої виступають регресори якості функціонування і розвитку національного ринку праці та рівня життя.

$$\left(\begin{matrix} LME \\ QL \end{matrix} \right) = \left\{ \begin{matrix} \downarrow YPEm; \uparrow EmP; \uparrow EmF; \downarrow FUnEm; \uparrow ARW; \downarrow LOI; \uparrow SE \\ \uparrow AdjGIn; \downarrow CFD; \downarrow QCDI; \downarrow THC; \downarrow GCI; \downarrow LC; \downarrow DWT; \downarrow LEP \end{matrix} \right\}, \quad (6)$$

де *YPEm* – частка молоді 15-24 років, не задіяної у навчанні і не зайнятої на офіційному ринку праці; *EmP* – рівень зайнятості населення у віці 15-64 років; *EmF* – рівень зайнятості іноземців у віці 15-64 років; *FUnEm* – рівень вимушеної неповної зайнятості у віці 15-64 років; *ARW* – середньорічна реальна заробітна плата; *LOI* – рівень виробничого травматизму (стандартизований показник); *SE* – самозайняті працівники у віці 15-64 років; *AdjGIn* – скоригований реальний валовий дохід; *CFD* – реальні витрати на продукти харчування і неалкогольні напої; *QCDI* – квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення; *THC* – загальні витрати на житло; *GCI* – коефіцієнт джині концентрації доходів; *LC* – рівень злочинності, у т.ч. насильства, вандалізму тощо; *DWT* – тривалість робочого часу на основній роботі; *LEP* – рівень екологічних проблем забруднення повітря, проблеми зі сміттям та ін.

Місце праці, гарантована офіційна зайнятість, поширення повної та формальної зайнятості, різні позитивні аспекти руху робочої сили, гідні умови праці та високий рівень її оплати, безумовно, створюють сприятливе соціально-економічне підґрунтя середовища притягання мігрантів. Такі показники, як рівень безробіття населення у віці 15-70 років, рівень вибуття працівників, рівень вимушеної неповної зайнятості, частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, рівень виробничого травматизму, є важливими якісними характеристиками середовища виштовхування населення за кордон. Поширення цих показників підтверджують існування гострих проблем на національних ринках праці, зокрема його значної тінізації та працедефіцитної кон'юнктури. Для осіб, які зайняті у неформальному секторі економіки і набувають ознак прекаріату, середовище є більш сприятливим для міграції, аніж для тих, які є офіційно працевлаштованими з базовими соціальними гарантіями.

Тенденція до зростання показників зайнятості населення, рівня прийому працівників на роботу, розміру середньомісячної номінальної заробітної плати засвідчує прояви економічного відновлення, що відносно міграційної активності можна припустити чинником притягання в країну (реінтеграції) трудових мігрантів.

Погіршення економічної ситуації в країні чи регіоні, а, отже, зниження гарантій стабільної зайнятості та гідного рівня життя населення підштовхують громадян до спроб знайти роботу з вищими заробітками, здобути освіту (часто на безкоштовній основі) в інших країнах. Відповідно, при зниженні рівня доходів населення, активних інфляційних процесах, перевищенні темпів зростання витрат населення над темпами зростання доходів, обмеженості громадян у можливостях здійснення заощаджень та інвестицій унаслідок високого рівня витрат на продукти харчування нарастають міграційні настрої. Зростання індексу споживчих цін, коефіцієнту співвідношення індексів обсягів витрат та доходів населення, а також частки сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування відображає високий рівень сприятливості міграційного середовища до «виштовхування» населення. І навпаки, зростання доходів населення збільшує попит на наявні вакансії і, тим самим, стримує трудову міграцію.

До посилення міграційної активності призводить також надмірна диференціація доходів населення, що загострює почуття несправедливості розподілу суспільних благ та актуалізує потребу частини населення у пошуку вищого рівня оплати праці за кордоном з метою подальшого покращення свого соціально-

економічного становища у власній країні. Варто наголосити, що у багатьох випадках відсутність (або й недостатній рівень забезпеченості) власного житла слугує мотивацією до зовнішньої, зокрема трудової, міграції з метою покращення власного фінансового становища для його придбання (будівництва). Вищий рівень забезпеченості житлом є додатковим чинником, котрий стримує міграційні настрої населення.

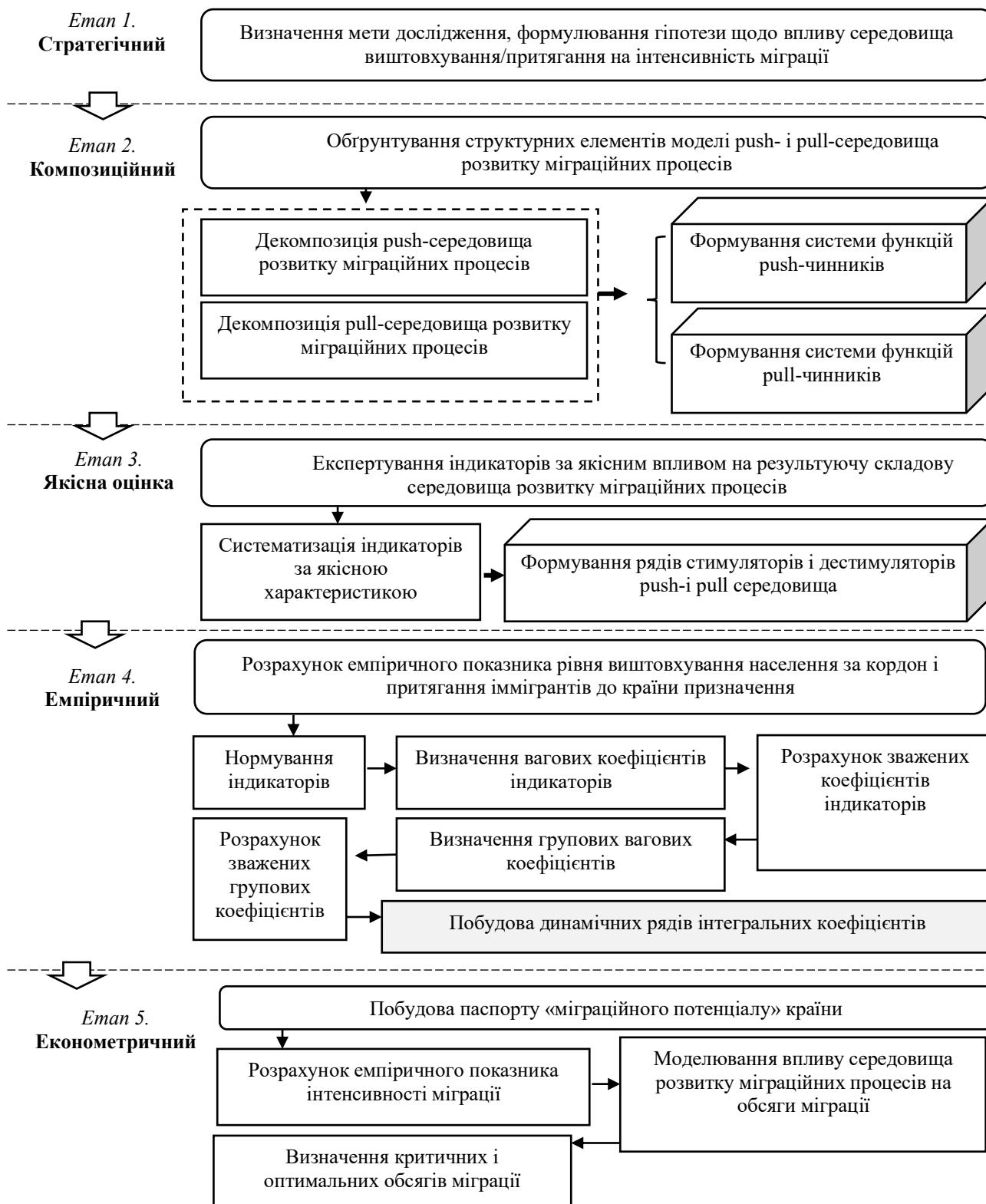

Рис. 1. Алгоритм формування моніторингу середовища розвитку міграційних процесів

Джерело: авторська розробка

Економічний розвиток країни виступає драйвером притягування іммігрантів, тригером формування атрактивних механізмів залучення високваліфікованих кадрів і забезпечення стійкості окремих складових національної безпеки. Систему індикаторів, які описують стан і рівень розвитку економічного розвитку

країни можна представити у формі матриці з відображенням якісних характеристик впливу на середовище формування і розвитку міграційних процесів (формула 7.)

$$ED = \left\{ \begin{array}{l} \uparrow GDP \downarrow GGD \uparrow RES \uparrow HTE \\ \downarrow CPI \uparrow EPB \uparrow IID \uparrow SB \end{array} \right\}, \quad (7)$$

де *GDP* – реальний ВВП; *GGD* – рівень державного валового боргу; *RES* – частка відновлюваних джерел енергії; *HTE* – частка експорту високих технологій; *CPI* – індекс споживчих цін; *EPB* – рівень просування електронної комерції для бізнесу (показник розвитку цифрового ринку); *IID* – частка інвестицій на інституційний розвиток; *SB* – кількість суб'єктів малого підприємництва

Методичний алгоритм оцінювання середовища розвитку міграційних процесів (рис. 1) передбачає реалізацію п'яти ключових етапів: стратегічний, композиційний, якісна оцінка, емпіричний та економетричний. Стратегічний етап аналізування середовища розвитку міграційних процесів передбачає формулювання гіпотези щодо критичного впливу середовища виштовхування/притягання на інтенсивність міграції країни та формулювання мети дослідження. Стратегування дозволяє побудувати комплексне дослідження з врахуванням умов економічних турбулентностей і передумов економічного розвитку країни. Основним завданням композиційного етапу методології є систематизація індикаторів-регресорів для кожної складової середовища розвитку міграційних процесів і побудова системи відповідних функцій з можливостями трансформації якісних характеристик чинників формування позитивних міграційних установок. Важливість раціонального поділу індикаторів push-середовища на ті, які сприяють або стримують виштовхуванню мігрантів за кордон, і pull-середовища на чинники, які притягують іммігрантів або перешкоджають атракції мігрантів, зумовила виділення етапу якісної оцінки, у межах виконання якого за допомогою експертного або статистичного методів формуються ряди стимуляторів і дестимуляторів push- і pull-середовища.

Задля формування превентивних заходів інтенсифікації міграції населення, а також мінімізації негативних наслідків зовнішніх міграційних процесів у контексті забезпечення інтелектуальної і кадрової безпеки необхідно створити паспорт «міграційного потенціалу» країни. «Міграційний паспорт» виступатиме інформаційно-аналітичним базисом для моніторингу критичних обсягів зовнішньої трудової і освітньої міграції, які матимуть деструктивний вплив на економічну систему, а також визначення оптимального діапазону обсягів міграції для країни.

Висновки. В умовах соціально-економічної нестабільності модель моніторингу середовища розвитку міграційних процесів варто сформувати на засадах нарощування потенціалу інтелектуально-кадрової і економічної безпеки, обґрунтування пріоритетів розвитку національної економіки в умовах лімітованого ресурсного забезпечення. Методичні оцінки середовища розвитку міграційних процесів мають характеризувати не тільки рівні виштовхування населення за кордон і притягання іммігрантів до країн призначення, а й визначати оптимальну силу стримування трудової й освітньої міграції. Незначні обсяги міграції населення можна забезпечити за умови високого рівня розвитку національної економіки, коли система показників перебуває у допустимих межах, а моніторинг є проактивним засобом. Методологія оцінки середовища розвитку міграційних процесів повинна охоплювати регресори та критерії, на основі яких можна побудувати порогові значення соціально-економічного розвитку країни та визначити діапазон критичного обсягу зовнішньої міграції, перевищення якого буде сигналом порушення стійкості національної економіки. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть бути спрямовані на формування методології оцінювання впливу міграції населення на соціально-економічний розвиток країни.

Література

1. Lonergan S., Swain A. Environmental degradation and population displacement. Aviso 2. 1999 <http://www.gechs.org/aviso/02/index.html>.
2. Black R. Environmental refugees: Myth or reality? United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR); Geneva: 2001. Working Paper 34.
3. Renaud F, Bogardi J, Dun O, Warner K. Control, adapt or flee: How to face environmental migration. Bonn: United Nations University Institute for Environmental and Human Security; 2007. <http://www.ehs.unu.edu/file.php?id=259>.
4. Findley S. Does drought increase migration? A study of migration from rural Mali during the 1983-1985 drought. International Migration Review. 1994, 28(3), pp. 539-553.
5. Henry S., Bilsborrow R. Migrant destination choice: A place utility approach in Burkina Faso, International Union for the Scientific Study of Population, XXVI international population conference; Marrakech. 2009.
6. Massey D., Axinn W, Ghimire D. Environmental change and out-migration: Evidence from Nepal. Population and Environment. 2010, 32 (2-3), pp. 109-136.
7. Landesmann, M., Leitner S., Mara I. Intra-EU Mobility and Push and Pull Factors in EU Labour Markets: Estimating a Panel VAR Model, 2015. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203985/1/wiiw-wp-120.pdf>

8. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 7-22.
9. Libanova E. Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 2019, 12(1), pp. 313-328. DOI: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19
10. Libanova E. On the main provisions of the National Report "Ukrainian Society: Migration Dimension" (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). *Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 36-43. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1>
11. Pozniak O. External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>
12. Махонюк О. В., Мульська О.П. Аналіз діяльності суб'єктів ринку міграційних послуг в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць. Вип. №5 (133). 2018. С. 128-133.
13. Mulska O. P., Baranyak I. Ye. Formation of the forecasting model for Ukrainian-German migration system. *Economy and forecasting*. Vol. 2, 2019, pp. 119-136.
14. Васильців Т.Г., Ляш О.І., Лупак Р.Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*, 2018, №12 (491). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemi-ta-zasobi-konvergentsiyi-sotsialnoyi-bezpeki-v-ukrayini-ta-es>.
15. Sadova U. (Ed.). (2019). Migration in terms of transformation of regional labour markets of Ukraine: mechanisms of regulation, Lviv, M. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, 263 p. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>
16. Skripnichenko M. Models of endogenous growth of the economy of Ukraine, Kyiv, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 576 p.
17. Petersen W. A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, 1958, 23(3), pp. 256-266.
18. Wolpert J. Migration as an adjustment to environmental stress. *Journal of Social Issues*, 1966, 22(4), pp. 92-102.
19. De Jong G.F., Fawcett J. Multidisciplinary frameworks and models of migration decision making. *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, 1981, pp. 13-58.
20. Zelinsky W. The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 1971, 61, pp. 219-249.
21. Kibreab G. Environmental causes and impact of refugee movements: A critique of the current debate. *Disasters*. 1997, 21(1), pp. 20-38.
22. Newland K. Climate change and migration dynamics. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2011.
23. Hunter L.M. Migration and environmental hazards. *Population and Environment*, 2005, 26(4), pp. 273-302.
24. Speare A. Jr. Residential satisfaction as an intervening variable in residential mobility. *Demography*, 1974, 11(2), pp. 173-188.

References

1. Lonergan, S., Swain, A. (1999). Environmental degradation and population displacement. *Aviso 2*. Retrieved from <http://www.gechs.org/aviso/02/index.html>.
2. Black, R. Environmental refugees: Myth or reality? United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR); Geneva: 2001. Working Paper 34.
3. Renaud, F., Bogardi, J., Dun, O., Warner, K. (2007). Control, adapt or flee: How to face environmental migration. Bonn: United Nations University Institute for Environmental and Human Security. Retrieved from <http://www.ehs.unu.edu/file.php?id=259>.
4. Findley, S. (1994). Does drought increase migration? A study of migration from rural Mali during the 1983-1985 drought. *International Migration Review*. 28(3), 539-553.
5. Henry, S., Bilsborrow, R. (2009). Migrant destination choice: A place utility approach in Burkina Faso, International Union for the Scientific Study of Population, XXVI international population conference; Marrakech.
6. Massey, D., Axinn, W., Ghimire, D. (2010). Environmental change and out-migration: Evidence from Nepal. *Population and Environment*, 32(2-3), 109-136.
7. Landesmann, M., Leitner, S., & Mara, I. (2015). Intra-EU Mobility and Push and Pull Factors in EU Labour Markets: Estimating a Panel VAR Model. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203985/1/wiiv-wp-120.pdf>
8. Heyets', V.M. (2016). *Ekonomika Ukrainy: klyuchovi problemy i perspektivy* [Economy of Ukraine: key problems and prospects]. *Ekonomika i prohozuvannya – Economy and Forecasting*, 1, 7-22 [in Ukrainian].
9. Libanova, E. (2019). Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact. *Economics and Sociology*, 12(1), 313-328. DOI: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19
10. Libanova, E. (2019). On the main provisions of the National Report "Ukrainian Society: Migration Dimension" (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). *Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 36-43. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1>
11. Pozniak, O. (2012). External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. Retrieved from <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>
12. Makhonyuk, O.V., Mulska, O.P. (2018). Analiz diyal'nosti sub'yektiv rynku mihratsiynikh posluh v Ukraini. [Analysis of the activity of the subjects of the migration services market in Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Collection of*

scientific works, 5 (133), 128-133.

13. Mulska, O.P., Baranyak, I.Ye. (2019). Formation of the forecasting model for Ukrainian-German migration system. *Economy and forecasting*, 2, 119-136.

14. Vasylytsiv, T., Ilyash, O., Lupak, R. (2018). Problemy ta zasoby konverhentsiyi sotsial'noyi bezpeky v Ukraini ta ES [Problems and means of social security convergence in Ukraine and the EU]. *Biznes Inform - Business Inform*, 12. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/problemi-ta-zasobi-konverhentsiyi-sotsialnoyi-bezpeki-v-ukrayini-ta-es>.

15. Sadova, U. (Ed.). (2019). Migration in terms of transformation of regional labour markets of Ukraine: mechanisms of regulation, Lviv, M. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, 263 p. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>

16. Skripnichenko, M. (Ed.). (2007). Models of endogenous growth of the economy of Ukraine, Kyiv, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 576 p.

17. Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.

18. Wolpert, J. (1966). Migration as an adjustment to environmental stress. *Journal of Social Issues*, 22(4), 92-102.

19. De Jong, G.F., Fawcett, J. (1981). Multidisciplinary frameworks and models of migration decision making. *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, Pergamon Press, New York, 13-58.

20. Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition, *Geographical Review*, 61, 219-249.

21. Kibreab, G. (1997). Environmental causes and impact of refugee movements: A critique of the current debate. *Disasters*, 21(1), 20-38.

22. Newland, K. (2011). Climate change and migration dynamics. Washington, DC: Migration Policy Institute.

23. Hunter, L.M. (2005). Migration and environmental hazards. *Population and Environment*, 26(4), 273-302.

24. Speare, A. Jr. (1974). Residential satisfaction as an intervening variable in residential mobility. *Demography*, 11(2), 173-188.

Надійшла / Paper received : 04.08.2020

Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020